

określić bliżej przymioty, właściwe tylko Stwórcy wszechmocnemu. Zapatrując się na rzeczy z tego punktu widzenia, spostrzegamy, że nie spotkano dotąd żadnego dzikiego plemienia czystych monoteistów; niema też wcale przedstawicieli niższej kultury, którzyby byli w ścisłym znaczeniu panteistami. Hołdują oni powszechnie wielobóstwu, uznającemu władzę najwyższego bóstwa. a skłonemu do jednobóstwa, albo do panteizmu« (II, 275).

Jan Witort.

Przyczynki do drugiego wydania „Księgi przysłów“

S. Adalberga.

Setka II-ga*).

Tym razem uwzględniłem przedewszystkiem »Bibliotekę pisarzy polskich«, wydawaną przez Akademię Umiejętności w Krakowie i materyały narzeczowe, zebrane w t. IV.—V. »Sprawozdań komisji językowej« tejże Akademii (K. Mátyása z ok. N. Sącza, L. Rzeszowskiego z ok. Żywca, ks. Wł. Siarkowskiego z ok. Pińczowa, Wł. Matlakowskiego z ziemi czerskiej, W. Grzegorzewicza z Przasnyskiego i Br. Dembowskiego z Podhala). Rozumie się, że z pracy ostatniego wypisuję tylko to, co rozrzucone jest pod różnemi hasłami jego słownika podhalskiego, zbioru niezmiernie ważnego i poważnego, nie rozpi-
sałem zaś wcale tego, co D. sam zebrał pod hasłem: *przymowa*, a jest tego pełna setka. O świeżości i doborowości materyału tego świadczy choćby ta okoliczność, że z tych 100 »przymów« (SKJ. t. V. str. 404—6) odnalazłem w »Księdze« p. Adalberga zaledwie 38 następujących w postaci mniej lub więcej podobnej:

1) — Dziura 11.; 3) — Cudze 43.; 4) — Śmiać się 11.;
6) — Miska 1. i 11.; 7) — Golić 8.; 9) — Kończyć 2. odm. Kolb.; 10) — Skapy 38.; 11) — Leniwy 36.; 12) — Ptak 56.;
13) — Deszcz 12.; 14) — Ptak 32; 15) — Prawda 86.; 23) — Człowiek 120.; 26) — Bóg 208.; 34) — Lenić się 1.; 38) — Gromnica 15.; 44) — Bóg 294.; 54) — Obiecywać 14.;

*) Zob. »Lud« VI. str. 27 i nast.

55) — Głupi 191.; 57) — Nadzieja 15.; 59) — Karczma 7.; 60) — Chwała 14.; 61) — Sowa 8.; 65) — Dziad 1.; 66) — Przyganiać 5.; 70) — Ręczyć 4.; 73) — Użyć 3.; 77) — Wina 6.; 82) — Wdowa 7.; 84) — Miły 3.; 85) — Strawa 2.; 86) — Koło 7.; 90) — Płewa 6.; 91) — Honor 2.; 93) — Cieśla 2.; 94) — św. Agnieszka 5.; 95) — Las 8.; 99) — Dźwigać 2.

Muszę zaś nadmienić, że nie uwzględniałem przytem przysłów bardzo drastycznych, bo i p. A. wykluczył je zasadniczo ze swego zbioru, więc brak ich w »Księdze« nie może być dowodem, że jej wydawca ich nie zna.

»Bibliotekę pisarzy polskich« wciągnąłem w tym celu, ażeby wykazać, ile jeszcze ważnego materiału do chronologii, gienezys i innych momentów, niezbędnych dla krytycznej obróbki przysłów naszych, kryje się w dawnych drukach.

Wreszcie rzuciłem parę wskazówek co do odpowiedników obcych i źródeł możliwych tego lub owego przysłowia na próbę: a nuż kto rzuci się na to wdzięczne, a ugorujące pole? »Księga« dała materiał surowy — lata mijają, a nikt nie przystępuje do porównawczego obrobienia tego materiału, któreby wykazało, co jest naleciałością obcą, co wspólną prastarą spuścizną, co wreszcie wynikiem polskiego światopoglądu. Może przecież ktoś się zabierze do tego!

Jak w setce I., wysuwam i tym razem na czoło skrócenia, których będę używał w dalszym ciągu obok dawniejszych:

Bł = M. Błazewskiego Setnik przypowieści uciesznych 1608. wydał dr. W. Bruchnalski, w Krak. 1897.

Br = Trzy broszury prawne z r. 1607. i 1612. wydał dr. B. Ulanowski. W Krak. 1893.

BS = Marcina Bielskiego Satyry I. Sen majowy, II. Rozmowa baranów, III. Sejm niewieści. Wydał dr. Władysław Wistocki. W Krak. 1889.

C = Ciekliński P., Potrójny z Plauta 1597. wydał J. Czubek, w Krak. 1891.

D = Dembowski Br., Słownik gwary podhalskiej, *SKJ* V.;

F = Fortuny i cnoty różność 1524. wydał St. Ptaszycki, w Krak. 1889.

Grz = Grzegorzewicz W., O języku ludowym w pow. przasnyskim, *SKJ* V.;

HL = Historia prawdziwa, która się stała w Landzie 1568. wydał dr. Z. Celichowski, w Krak. 1891.

HP = Historia prawdziwa o przygodzie żałosnej ks. finlandzkiego Jana i królowy Katarzyny 1570. wydał A. Kraushar, w Krak. 1892.

HR = Historie rzymskie (Gesta Romanorum) wydał dr. J. Bystron. W Krakowie 1894.

HT = Historia trojańska 1563. wyd. S. Adalberg w Krak. 1893.

HZ = Historia o chwalebny m martwychwstaniu Pańskim Mikołaja z Wilkowiecka, wydał dr. St. Windakiewicz w Krak. 1893.

Mát = Mátyás K, Słowniczek gwary ludu, zamieszkującego wschodnio-południową okolicę N. Sącza *SKJ* IV.;

Matl = Matlakowski Wł., Słownik wyrazów ludowych, zebranych w Czerniechowie i na Kujawach, *SKJ* V.;

Pr = Proteus abo Odmieniec. Satyra z r. 1564. wydał dr. Wł. Wisłocki, W Krakowie 1890.

RK = Ruch katolicki, zrazu czasopismo, a następnie dziennik we Lwowie.

RL = Rozmowa Polaka z Litwinem. 1564. Wydał dr. J. Korzeniowski Kraków 1890.

Rz = Rzeszowski L., Spis wyrazów ludowych z okolicy Żywca *SKJ* IV.;

S = Siarkowski Wł., Słowniczek gwary ludowej z okolic Pińczowa *SKJ* IV.

SKJ = Sprawozdania komisji językowej Akademii umiejętności w Krakowie.

SOec = J. Seklucjana Oeconomia albo gospodarstwo. 1546. Wydał dr. Z. Celichowski. W Krakowie 1890.

Strum = O. Strumińskiego O sprawie, sypaniu, wymierzaniu i rybieniu stawów. 1573. Wydał F. Kucharzewski. W Krakowie 1897.

ZM = T. Zawackiego Memoriale oeconomicum. 1616. Wydał dr. J. Rostański. W Krakowie 1891.

ZW = J. Zawiszy z Kroczoza Wskrócenie prawnego procesu koronnego 1613. Wydał dr. A. Winiarz. W Krakowie 1899.

101. **A** 1. Prw. niem. »Wer A gesagt, muss B sagen« = lit. kur's â pasâkës, tûr' iř bê sakýti; kuřs kâ pradéjës, tûr' tař iř iszwësti (Kurschata *Dtsch. litau. Wtbuch* p. w. A.)

102. **Afekt**. Dod. z »Murdeliona« Z. Kaczkowskiego (Dz. II. 207): »Od aspektu do afektu jeszcze 100 mil i jedna«.

103. **Agnieszka** św. 13. odm. *Lom*. podaje i objaśnia M. Rybowski na str. 16—17 rozprawki swej o »Skowronku« (odb. z »Opiekuna zwierząt«, w Krak. 1888.)

104. **Albertus**. Jak szybko dzieje Albertusa, parobka, którego pleban wyprawił na wojnę, a który stchórzywszy po powrocie opowiada księdzu dziwy o swych czynach bohaterskich, weszły w przysłowie, dowodzi *ZW*. 49., gdzie autor, przemawiając przeciw zwolnieniu księży od ciężarów wojskowych, radzi albo odebrać im dobra, albo żeby powinni »wždy wojnę równo z drugimi przez najemnych zastępować, nie Albertusa wyprawiać i samym sie zawsze wykrećić«.

105. **Ale**. Prw. niem.: »es ist ein Aber dabei« i lit. cziã dâr kàs kliùwa (kliùdina) (Kurschata *DLW*. p. w. *Aber* str. 7.).

106. **Baba** 105. (Ryś.) Knap. = napis *XCVII. Bł.* o zmianie pozornej. — 110. (u A. bez źródła) czytam w »Gnieździe Nieczujów« Kaczkowskiego (Dz. III. 71.) — Dod. »Co hłop wozę

do hałupy przywiezie, to baba hnet w podółku wyniesiē«, *D.* 356. p. w. gaździna.

107. Bać się 27. (prw. **Lękać się** 3.) Tę samą myśl znajduję w »Zaklętym dworze« Wal. Łozińskiego, wyrażoną zdaniem: »Głupców własny cień straszy«. — Odm. Reja (*Zywoł Józefa* w. 1195—6.) brzmi poprawnie: »A za dyabła młodość stoi, kto się swego cienia boi«.

108. Bajać 3. zna już *BS.* II. 329—30:

Nuż zasię ony baby, co siedzą na trecie,

Jeśli z niemi targujesz, zabajając kalecie.

109. Bartłomiej św. 14. Według *ZM.* 47. dopiero w dzień św. Jerzego (1. września) »wstępuje jelen w wodę«.

110. Bas. Dod. »Wziąć kogo na bas«, ogólnie znane we Lwowie = »wziąć kogo na kawał«. Rozumie się, że tu o basie, narzędziu muz. niemoże być mowy. Mamy tu do czynienia z wyr. tureckim *baħs* = zakład, przejętym do albańskiego i bułgarskiego — a dodam i (ruskiego, a stąd do) polskiego — w postaci *bas* = bez zmiany znaczenia (prw. Gust. Meyera »*Etymologisches Wörterbuch der alban. Sprache*« 1891., s. 28.)

111. Bez. Gluż. 567. zna tylko pierwszą połowę, nie całość, jak *A.* podaje.

112. Bęben. Dod. »hodzić z bębnami na zające« t. j. rozgadywać przedwcześnie i przed byle kim zamiary swoje *D.* 381. p. w. nie chodź.

113. Biedz 6. Co napisałem w »Setce pierwszej« pod l. 88., to należy tutaj; muszę więc odwołać twierdzenie, jakoby przysłowia, tam podanego, niebyło u p. *A.* W każdym razie dopiero cytat mój zawiera wyjaśnienie tego wyrażenia. — 17. Rys. ale tylko pierwsza połowa: »Nie biegasz, nie masz« w napisie *LXXXV.* *Bł.* Na końcu uznaje to starożytnem przysłowiem: »dawno ludzie mówią«.

114. Bieda. Dod. z *Z.* Kaczkowskiego »Męża szalonego« i »Murdeliona« (*Dz.* I. str. 62. i II. 93.): »Kto buduje, procesuje a leczy, tego bieda ćwiczy«. — Dod. *D.* 343.: »Bięda to w trzeci dzień za wilkiem strzelać« i »Bięda mądrzejsá jako cłowiek«.

115. Biesiada. Dod. zwrot »biesiady sobie stroić z kogoś« z *BS.* III. 173. = żartować, drwić sobie z kogoś. *ZW.* str. 20. używa w temże znaczeniu zwrotu: »z kogoś śmieszki sobie stroić«.

116. Bity 3. Artykuł XVI. Sposób z r. 1607. wystosowany est »przeciw prawu: bity płacze«, które bezimiennemu autorowi

nie podoba się. »Owszem — powiada — kiedy go broniąc się kto ubije, niech cierpi, gdyż tego umyślnie niektórzy szukają, a kto czego szuka, bodaj znalazł.« Czytamy też w *ZW.* str. 30—1.: »A wszędzie o każde pobicie szlacheckie aby *scrutinium* było, do(j)ść tego i wywiedzieć się, czyj początek, kto i jako dał przyczynę, bo i ować ustawa abo powieść polska niebarzo *consona rationi*: bity płacze.«

117. **Błazej św.** 2. brzmi: »Św. Błazej po świecach łązi«. Można to bezwątpienia odnosić do tej okoliczności, że dzień tego świętego następuje bezpośrednio po 2. lutym (NPM. Gromniczej). Ale mnie nasuwa uwaga Andresena (w dziełku p. n. »Über deutsche Volksetymologie« wyd. III. 1878., str. 64.) myśl, że dowcip ludowy pije tu do innego faktu. Mianowicie święty ten jest patronem stróży nocnych, którzy wychodzą na miasto po zgaszeniu świeateł (»łażą po świecach«).

118. **Błoto 7.** znajduję w »Półdyablu weneckiem« Kraszewskiego przytoczone jako przysłowie.

119. **Bogaty.** Dod. z *SOec.* 59. jako przypowieść pospolitą: »Ten nie może przed wielkim bogactwem być bogatym.«

120. **Bosy.** Dod. »chodzić boso po grudzie« z *BS.* III. 310.; prw. też tamże 686.: »(radźcie tak,) jakoby się z naszych spraw nie ogrudził bosy«.

121. **Bóg.** 51. (i 53.) odm. podhalska: »Pan Bóg nie skwapny, ale potrefny;« odm. mazurska: »Bóg nie ruchliwy, ale sprawiedliwy« *D.* 415—6. — 53. odm. napis nru II. *Bł.*: »Bóg nie rychły, ale łuczny«. — Do 336. odm. tamże w. 44.: »Bóg z pomstą i na chromym — jak mówią — dogoni«. — 94. odm. napis XXXIV. *Bł.*: »Czego Bóg nie dał, kowal nie ukuje«. — 104. Józef Lange z Krakowa w art. »Przed wyborami« (Słowo polskie 1900. nr. wieczorny z 27. lut. str. 2.) przytacza odm.: »człowiek myśli, Pan Bóg kreśli«. — 157. *Ern.* odm. napis XXI. *Bł.*: »Jakby trzeci dzień z Bogiem gadał«. Znaczenie tego wyrażenia wyjaśnia koniec tej bajki. Chodzi tu o świętoszka. — 193., 196—9. i 202—4. Prw. *HP.* przedm. str. 1.: »Pospolicie jest przysłowie u ludzi, — które Salomon, on król, mądrością swą po wszystkim świecie zawołany, i owszem, raczej Duch święty przezeń, powiedział w te słowa: iż kogo Pan Bóg miłuje, tego trestkce.« A dalej po różnych przykładach na str. 2.: »Awo to pewna jest, co się na przodku powiedziało; iż kogo Pan Bóg miłuje, tego już tym, już owym kłopotem nawiedza, ani się mu zawsze po woli dzieje«. — 292. w tekście *Głuz.* 542.

popraw »pomocy« na »mocy«! — Dod. napis LXXXVI. *Bł.*: »Co Bóg obiecał, nikogo nie minie«. — Dod.: »kany (= gdzie) w imie Boze dwók, tam pán Bóg trzeci« *D.* 365. p. w. kany.

122. **Bryja** (u A. niema). *D.* 345.: »Z bryje (= lemieszki) to pońcochy kielzajom, a z miésa to i kiérpce nie kcom« — i 444.: »kie fces co zwysyć (= zaoszczędzić), to musis hłópie sydłem bryje hlipać«.

123. **Brzuch**. Podane tu pod l. 46. przysłowie brzmiało w w. XVI. o wiele drastyczniej, a jaśniej: »Trudno z jedną rzycią na dwoje gody«, jak oddaje po polsku myśl przysłowia łąc. »Ex uno fictili duos parietes dealbare« pisany wokabularzyk łąc.-polski, który w r. 1561. był własnością ks. Andrzeja Janiszowskiego, a został wydany przez J. Bystronia w t. II. *PF.* (str. 280). Dodam nawiasem, że Potocki, umieszczając w Argienidzie wiersz: »Trudno zażyć jednego na dwoje gód brzucha«, widocznie znał przysłowie to w brzmieniu wokabularzyka, a nie Knapskiego (»Z jednym brzuchem na dwoje gody«).

124. **Bucefał** (u A. niema). »Dosiadł Bucefała i drała« — czytam w »Jasełkach« Kraszewskiego. Tam także znajduję znany wierszyk makaroniczny, obcy A. owi: »*Vitu brevis*; kiedy umrzesz, nigdy niewiesz«.

125. **Burza** 5. prw. *HL.* w. 448.: »z wielkiej burze onej mało snadź dżdża było«.

126. **Bzdury**. *Z.* podaje pod tym wyrazem widocznie przysłowiowy dwuwiersz, jakby wyjęty z jakiejś powiastki o »Żonie upartej«:

To wszycko, panie, na bzdury,
Co jo na dół, to ona do góry. —

(p. *PF.* III. 304). Objaśnia też tam wyraz ten, ale niefortunnie: głupstwa, fraszka; »na bzdury« bowiem — jak myśl zdania poucza — znaczy tyle, co »na próżno, na darmo«. Sam zaś wyraz nie jest prowincjonalizmem będzińskim, znam go i z lwowskiego bruku. Dwuwiersza podanego nie znalazłem u p. A., choć zna widocznie pracę p. Ziemy (prw. Setki pierwszej l. 11.)

127. **Chleb** 19. (prw. 18. i 30. odm. »Chleb, woda i niema głodu« — w »Hołocie« Kraszewskiego. — 81. odm. należy dodać źródło: *Głuź.* 492. — 100. (= *Ząb* 6.) *Ryś.* = napis XCVIII.

Bł. O Bogu. — Dod. napis LVI. *Bł.*: »Chleb z solą dobry na świebodzie«. Szerzej wyraża to samo na końcu:

. . . . . lepszy chleb z solą
W dobrej wolej, aniżeli pasztety z niewolą.

128. *Chłop* 85. (u. A. bez źródła) czytam w »Gnieździe Nieczujów« Z. Kaczkowskiego (Dz. III. 58.) — 91. odm. tamże: »Niewarto chłopu smarować miodem«.

129. *Chmura* 4. *Rys.* już w napisie nru X. *Bł.* Odmienne wyrażono tę samą myśl na końcu: »z wielkich burz małe dżdże padają« (prw. l. 125.)

130. *Chodź* 50. (prw. *Przychodź*) odm. najbliższa *Cinć.*: »Kto nieskoro przychodzi, sám sé skodzi« *D.* 355. p. w. *fto.*

131. *Chory* 19. Pokrewną myśl wyrażają przysł. podhalskie: »I ja hory i tyś ni móg (= chorował), a z gárka tak kieby wymiót« (*D.* 381. p. w. niemóc) i »rzekomo hory, a zjé tak, jako i choć który« (tamże str. 411.)

132. *Chudy*. Podhalianie mówią o chudnącym, że »miso sie kańsi ś niego podziewá, kieby go wrony jadły« (*D.* 442. p. w. *zrzędnał*).

133. *Chudoba* 3. Jak źle A. zrobił, że nie utworzył z »piskorza« hasła osobnego, dowodzi przysł. wskazane. Uznał za oś jego chudobę, a tymczasem jest nią piskorz. Dowodem *Strum*, 44., gdzie barwne przedstawienie szachrajstw »urzędnika« (ekonoma) z chłopami kończy konkluzya: »a panu wszędy piskorz«. Myśl tego przysł. wyjaśnia zdanie na str. 45.: »A panu przedsię defekt, (a nie »krzywda«, jak chce A.) kiedy sie chtëpi z urzędnikiem o szkody zgadzają«.

134. *Chybić* 1. W liście Fr. Smolki do żony z 21. marca 1849. (p. K. Widmanna »Franciszek Smolka« Lw. 1886, str. 784.) czytam odm.: »albo chybił, albo trafił«.

135. *Ciapukapusta*. Znam to wyrażenie ze Lwowa, ale w postaci odwrotnej: »ciapu groch, ciapu kapusta«.

136. *Ciągnąć* 8. prw. *BS* II. 737.; mówi tam: »By(ś) się ciągnął jako lis, tobie płacić panie, co pisarek w gospodzie za strawę zostanie«. Odpowiada to myślowo zwrotowi o wiciu się, jak piskorz.

137. *Cierpieć* 1. Piękniej wyraża to napis XXVII. *Bł.*: »Z družyną i cierpieć miło«.

138. **Cnota.** Dod. napis VII. *Bł.*: »W piękności swojej cnota nie blakuje«.

139. **Cudze** 43. (= *Szczypta* 2.) dod. z *Gluź.* 513.: »Jak ty kogo szczypta, to ci z innej strony djabeł ujmie całą garścią«.

140. **Cyfra** (niema u A.) dod. z w. 34. *XCV. Bł.* wyrażenie: »za cyfrę poczytać«, które znaczy to samo, co »mieć kogo za cztery litery« (prw. o tym zwrocie t. V. str. 377. *Ludu*).

141. **Czapka** 5. odm. zbliżona do *Czel.* 96. w »Mężu szalonym« Z. Kaczkowskiego (Dz. I. str. 193.): »to czapka, to papka, to szkapka (ludzi sobie niewolił)«.

142. **Czas** 20. też w »Murdelionie« Z. Kaczkowskiego (Dz. II. 183.). — 53. *Ryś.* odm. napis LXXIX. *Bł.*: »Kto czasu czeka, czas traci«. Bliższy *Ryś.* jest tekst końcowy: »Kto mając czas, a czasu czeka, ten czas traci«.

143. **Czerwiec.** Dod. *ZM.* 34. dwuwiersz:

Czerwca oracz obchodząc łąki abo zboże,
Pokłada w myśli, jakie gumno nawieść może.

oraz str. 80. czterowiersz:

Nie pij w czerwcu piwa młodego,
Wina się chroń, miodu mocnego;
Jedz sałatę z podróznikiem,
Wodę zdroju pij nachyłkiem!

144. **Człowiek** 23. Jestto tylko przekład dosłowny łacińskiego zdania: »Homo homini lupus«. — 134—5. Podobnie *Prot.* w. 756.: »Jesteśmy wszyscy ludzie, a nie aniołowie«. — Dodaj *HT.* str. 57.; »Dla człowieka miłego nie dbam o krewnego żadnego«; że to przysłowie, dowodzą słowa poprzedzające je »jako ono mówią«.

145. **Czynić** 5. Godna uwagi, że odm. Reja z *Wizerunku*: »Cokolwiek czynisz, roztropnie czyn, a patrz końca!« z jedyną zmianą przysłówka na »mądrze« odnajduje się w opowieści o Domicyanie w *HR.* str. 90. jako jedna z 3 mądrości, które pewien kupiec chciał sprzedać temu cesarzowi za drogie pieniądze. — 9. *Ryś.* odm. napis LXX. *Bł.*: »Co tobie nie miło, drugiemu nie czyni!« — Nie znajduję wśród licznych przysłów, zebranych pod tem hasłem, tego, które *HT.* str. 50. podaje w postaci: »jako ono mówią: co czynisz, mądrze czyn a dobrze. Lepiejci nie rychło a dobrze, niż prędko a źle.«

146. **Dać** 97. pochodzi z wyrażenia prawniczego rzymskiego, jak wnoszą z *RL.* 24., gdzie czytamy: »Dawno mówią *nihil dat*,

qui non habet i znajdujemy powołane: Dig. lib. XII. tit. VI, 15. i l. XX. tit. I., 16.

147. Dar 6. *Mącz.* tak samo dosłownie napis *XXX. Bł.* Dodać należy, że *Darmo 4.* jest ułamkiem tego przysłowia, bo drugą połową.

148. *Djabeł 78.* dod. odm. *Gluź. 470.*: »Nie taki jednak djabeł straszny jak go malują«. — 98. O wiele barwniej wyrażono to samo w *BS. II. 276.*:

(Patrzcie zasię doktora, jak receptą szali,
Zmówi się z aptekarzem,) czart poganu gali.

Podobnie *BS. III. 659.*:

Tamże czarcie z poganem używaj swej rady!

149. *Dłużnik 7.* odm.: »ode złego dłużnika to bierz i plowy« *D. 392.* p. w. plowy.

150. *Dowcip. Dod. LXXIX. Bł. w. 15.*: »z dowcipem lenistwo się braci«.

151. *Dół 8. Ryś.* niemal taksamo brzmi napis *XXV. Bł.*, bo tylko zamiast wyr. »dołek« czytamy tu »dół«.

152. *Droga 6.* Wprawdzie rymy podobne, ale myśl odmienną znajduję w zdaniu: »Niema złej drogi do mojej niebogi«, które zapisuję na razie z książki J. Gordona »Gdy się było młodym«, choć nie jest to jedyne źródło mej znajomości tego dwuwiersza. — Do 13. odm. »Fto drogi prostuje, ten doma nie nocuje« *D. 335.* p. w. fto.

153. *Drop* (niema u A.). Wł. Bukowiński w art. »Jeszcze pan Rabski« (*Prawda Warsz. 1900.* str. 67.) przytacza przysłowie, którego nie znajduję u A. (ani pod h. *Celować*, ani pod *Strzelać*, ani pod *Konopie*): »Celując w dropie — strzelał w konopie«.

154. *Drwina.* Wyraz ten zachodzi pod h. *Dziecko 41.* W skrowidzu niema go wcale, a przecie zasługiwał na umieszczenie choćby dla swej postaci niezwyklej. Rozumie się, że tu niechodzi o drwiny = kpiny, szyderstwo, jeno o wyraz, który dziś znamy w postaci: drzewina = drzew(k)o.

155. *Drzewo 28.* odm. oryginalną stanowi napis *XI. Bł.*: »Na pochyłą gałąź i kozy skaczą«. Odm. »Na pochyłe drzewo to i kozy wylażą« — czytam w art. J. Węgrzynowicza p. n. *Smocza jama (Przyjaciół ludu, Lw. 1897.* nr. 1., str. 11). — *Dod. SOec 45.*: »(jako pospolicie mówią) gdy drzewo w jego starości szczepić mają, nigdy się z niego owocu nie doczekają«.

156. Dwaj 3. odm. napis LXXXII. *Bł.*: »Dwaj się biją, trzeci bierze«. Na końcu zaś: »ze dwu wojujących trzeci korzyść miewa«. — 9. Ryś. taksamo napis XL. *Bł.*

157. Dzban 2. Knap. odm. napis LI. *Bł.*: »Póty dzban wodę nosi, aż się urwie«. Koniec jednak zbliża się do odm. *Pot. Jow.*, bo brzmi: »Ze dzbanem, aż się urwie, po wodę więc chodzą«.

158. Dziad. Dod. »iś(ć) do dziada« = iść precz *Mát.* 321. — Dod. też zwrot: »nie zaskakuj (nie naprzykrzaj się), jak dziad na syćkie święta (t. zn. na Wszystkich Świętych)«. *D.* 438.

159. Dziewanna Podaje też Gloger *P. F.* IV. 815.

160. Dzieciół 1. odm. *Czel.* 89. przypominają »Junakowie« *Z. Kaczkowskiego* (*Dz.* I. s. 277.): »Dzieciół drzewo kuje, ale i nos sobie psuje«.

161. Fałagi (niema u A.) W »Wielkiej encyklopedyi ilustr.« t. XXI. str. 23. pod tem hasłem podano wyrażenia przysł.: »zadać tęgie fałagi« i »wziąć tęgie fałagi« na oznaczenie, iż ktoś pobił bardzo drugiego, lub sam otrzymał razy; tam też wyjaśniono, że wyraz ten pochodzi z tur. *fałaka* (narzędzie z drzewa z postronkiem, którym ściskają nogi winowajcy, gdy go należy bić w pięty kijami). Od siebie dorzucę domysł, iż może wyr. *pałyga*, który słyszałem nieraz w zwrotach takich, jak »wziąć pałyga« i t. p. powstał pod wpływem słoworodu ludowego z tur. fałagi. — Również z tur. przejęto wyr. *basatyk* (bicz nakształt maczugi z drzewa nieokrzesanego, niekiedy z ołowiem na końcu) w zwrocie »sprawić komuś *basatyki*« (l. *basatygi*, jak sam nieraz słyszałem), niezapisanym przez A., ale podanym na str. 86. t. I. »Encyklopedyi Macierzy polskiej«.

162. Fałsz 1. odm. LXXXIII. *Bł.* w 33.: »fałsz wyniknie jednak, zdrada się wytoczy«.

163. Filip 4. Po trafnych wywodach Darowskiego, Rostańskiego i A., oraz wybornem ich streszczeniu przez dra J. Karłowicza w t. XXII. »Wielkiej encyklopedyi ilustr.« (p. hasło *Filip z Konopi*) powtarzać jeszcze takie brednie, jakie czytamy na str. 384. t. I. »Encyklopedyi Macierzy polskiej« to przecie rzecz, warta wytknięcia publicznego, ażeby czytelnicy tej encyklopedyi nie poszli na lep naiwnych wywodów bezimiennego autora, który stoi na stanowisku lwowskiego *Przyjaciela domowego* z r. 1851. (p. s. 20—21. wytłumaczenie przysł. tego).

164. Firleje. To przysł. ma na myśli *BŚ.* II. 701., gdy mówi o kobietach, które »popiwszy się, to stroją rozliczne fir

leje«. Nie rozumiem rozumowania J. K. K(ochanowskiego) na str. 598. t. XXII. *Wielkiej encykl. ilustr.*: »Znakomitość i bogactwo rodu Firlejów nie było pono (bezpośredniem?) źródłem powstania znanego przysł. pol.: Stroi baba firleje (= fryje, figle, koncepty), kiedy sobie podleje, używanego w w. XVI, a nawet, jak chce A. Brückner, jeszcze wcześniej. Wyraz *firleje*, użyty w znaczeniu żartów, podsunąć mógł wszelako językowi polskiemu jedynie chyba tylko ród Firlejów, wygasły dopiero w r. 1730.« Widocznie panu K. nie chce pomieścić się w głowie, żeby mogły istnieć firleje obok Firlejów. A przecie tak jest. Mniejsza o genealogję drugich, ale pierwsze pochodzą od franc. *virelai*, które oznacza nie tylko pieśń *rondeau*, ale też pewien taniec, znany na dworach niemieckich już za czasów minezen-gierów (też w przekręconej nazwie *Fierlefe*. prw. uwagę Meiera w *Zeitschr. f. deutsche Philol* XXV. str. 92. z powodu str. 549. t. I. drugiego wydania dzieła A. Schultza »Höfisches Leben«). Zgodność nagłosu polskiego wyrazu z niemieckim nie pozostawia najmniejszej wątpliwości o bezpośredniej ojczyźnie naszych »firlejów«.

165. **Flaki** 4. odm. »Fto płuce flaki, to myśli, że kázdy taki« *D.* 355.

166. **Frasunek**. Dod. *ZM.* 123.:

Wybije frasunek z głowy
Muzyk do lutnie gotowy.

167. **Gadu** 1. Nie-Owidyus w swej stałej kronice wierszowa-nej »Z 2 tygodni«, drukowanej w *Smigusie*, powoływa w na-główku przysłowie to w nrze 4. z r. 1900. na str. 2. w postaci: »Hopa! hopa! a psy w krupach!«

168. **Gapić się** 1. odm.: »wywalujes ocy, jak wół na nowe wrota« *D.* 434. Ze Lwowa znam odmiankę o cielęciu, gapiącym się na »malowane« wrota.

169. **Garnek** 2. odm.: »jakiemi gárnek przywarami nawre, takiemi śmierdzi«. *D.* 407. Inna odm. w napisie .LIII. *Bł.*: »W czym się garniec naskwarzy, tym skorupa śmierdzi«. Prw. też **Skorupa** 2, zwłaszcza odm. *J. Kochan.*: »Czym skorupka nawrzała, tego się i garnek nie puści«, *Petr. Ekon., Falib. Dysk.* Na końcu mówi *Bł.*:

. . . . jakiej się tustości garniec więc napije,
Takąż skorupy śmierdzą, choć się już rozbije.

170. **Gazda**. Dod.: »Gdzie nima gazdy, tam je głupi kazdy« i »(ty jeś) taki gazda, jak sroka na kuliku (= żerdce)« *D.* 356.

171. **Gęba** 1. Odsyłacz do 24. nie na miejscu, bo znaczenie tu, wcale odmienne, mianowicie takie, jak **Język** 55. Sam znam z bruku lwowskiego zdanie: »Nie rób z gęby cholewy!« t. zn. dotrzyмай słowa! — 33. odm. XXXII. *Bł.* w. 14.: »Umilkli wszyscy, jakby gęby im zawiązał«. — 56. Znam z bruku lwowskiego. — Do 61. odm. »Rada gęba, gdy pan śpi« w *Zaporozcu* H. Rzewuskiego. — 66. Knap. odm. napis XLVIII. *Bł.*: »Wyż(sz)ej gęba niżli nos«. Na końcu zaś: »A przecię on, niżli nos, wyż(sz)ej gębę wzniesie«.

172. **Głowa** 8. stanowi napis nru I. *Bł.* — 36. też napis XLVII.: »Głową muru nie przebijesz«.

173. **Głuchy** 10. Krom. odm. napis LXXXIV. *Bł.*: »Jak głuchemu bajął«. Na końcu zaś: »Jak głuchowi bajął«.

174. **Głupi** 31. (i 36) odm. »Głupi dostanie i w kościele baty« (*Gaz. lud.* *Łtk.* 1897., nr. 82. str. 1.). — Przysłowia, zapisane pod l. 95., 182. i 183., o zasadniczej myśli, że Bóg (wzgl. szczęście) jest przyjacielem głupich, to bardzo stara szlachta. Jak świadczy t. zw. wärttikam do gramatyki Päniniego 6, 3, 21 — buddhyści indyjscy raczyli głupców (zaszczytnem poprzednio) mianem: *dewânâm prija* (t. zn. przyjaciel bogów); podobnie skr. *hariprija* (przyjaciel boga Indry) oznacza błazna. Także Niemiec powiada: »Dummrian hat's beste Glück« (prw. uwagę A. Webera w *Ind. Stud.* V. str. 137—8 i Benfeya w *Orient u. Occident* I, 374.). — Do 169. Warto zaznaczyć, że przysłowie to, w niem. znane pod postacią: »Am Lachen erkennt man den Narren« wykazuje w dziele »Sprichwörter der germanischen und romanischen Sprachen vergleichend zusammengestellt von Ida von Düringsfeld und Otto Freiherrn von Reinsberg-Düringsfeld« (w Lipsku t. I.) 167 odmianek (prw. rec. w *Zt. f. dt. Phil.* V. 1874, 119—20., gdzie podano do niektórych przysłów cenne uzupeł. ze staroniem.) — 178. (prw. 92., 146., 158.) Pełniejsze jest przysłowie, podane w odcinku *Czasu* z r. 1854. nr. 271. z 21. listop. w artykule p. n. *Muchomorj*: »Kamienia nie ugryziesz, po ścianie nie wyleziesz, głupiego nie przegadasz«. — Dod. *Strum.* 62.: »ile głupców, tylu mędrców; (niewszystkośmy się filozofy porodzili)«. — Dod. napis XXXII. *Bł.*: »Głupiego mowa: nie mniemałem«.

175. **Gnać**. Dod.: »Za glajcarz (= grejcar, cent) by gnął psa za dziesiątom granice« — mówią o chciwym na Podhalu (*D.* 356.) Z bruku lwowskiego znam wyrażenie: »Za grejcar dałby się powiesić« — również określające wysoki stopień łakomstwa i skapstwa.

176. **Gnida.** Dod. drastyczny dwuwiersz końcowy XXII. *Bł.* :
Lecz to najżałośniejsza człowiekowi bida,
Gdy nietylko wesz gryzie, ale też i gnida.
177. **Gniew** 10. (= **Złość** 13.) znam ze Lwowa.
178. **Golić** 8. Ryś. ale z liczbą mnogą: »Jednym — drugim« napis XC. *Bł.*
179. **Gołąb** 8. odm. LIV. *Bł.* w. 14—15. :
. . . . niebyło za wieku naszego,
Aby kiedy pieczone gołębie latały.
180. **Gospodarz** 4. odm. : »Co chłop wozę do chałupy przywiezie, to baba hnet w podółku wyniesie« *D.* 356. — Do 26. odm. w »Gnieździe Nieczujów« *Z. Kaczkowskiego* (*Dz.* III. 83) : »Kiedy gospodarz w ganku, mało gości doma«.
181. **Gospodyni** 12. odm. : »Gaździna trzy węgły trzyma w hałupie, a gazda ino cwórty« *D.* 356. p. w. gaździna.
182. **Gościec** (niema u A.) »Káždy cłek má swego gościca (= chorobę, dolegliwość)« — tak Podhałanie wyrażają myśl, znaną nam z przysłowia o mólu, co każdego gryzie (p. *Mól* 1.) — Powiadają też tam : »Gościec trzyma swoje złe końce« ; zwrot zaś : »trafić komu na gościec« znaczy — dogodzić komu, *D.* 358. Charakterystycznie wyraża tę myśl niem. : »Ein jeder Mann hat seinen Wurm, Copernicus den seinen« (Goethe), które R. Köhler (*Zeitschr. f. dtsh. Philol.* III. str. 480.) odkrył już w wolnym przekładzie Jakuba Baldego wiersza »De vanitate mundi« :
Ein jeder ist seins Wurms vergewist,
Copernicus des seinen.
183. **Gościniec** 1. Gem. I. 46. odm. najbliższa w *HR.* str. 90 : »Gościńca nie opuszczaj dla ścieżki«, jako druga z 3 mądrości, które pewien kupiec chciał sprzedać drogo ces. Domicyanowi. Ale na str. 91. i 93. nieco odmienny szyk : »Nie opuszczaj gościńca dla ścieżki«.
184. **Gotować** 1. Odm. w *HT.* str. 27. gdzie powiedziano, że Aleksandros cz. Parys »tej sromoty, której nawarzył, musi sie jej sam więcej (czytaj : więc) najeść«.
185. **Gotowe.** Dodaj wyrażenie *Rozpusty* w *C.* w. 36—7. ;
Ale gdy z gotowego gonty lecą, drugich
Nie pomyślłam przybijać.

Tak sobie wyrzuca ta postać alegoryczna w ustępie, dodanym przez tłumacza polskiego, zapomnienie o niszczeniu majątku innych wskutek tego, że zajmuje się wyłącznie jednym młodzieńcem, który i tak już jest marnotrawcą.

186. **Góra.** Dod.: »ozpatrzuj (= rozpatruj) sie nad górom, co byś nie płakał nad dziurom« *D.* 388.

187. **Granica.** *BK.* 1897. nr. 2. z 2. paźdz. w liście z Żywca przytacza jako przysłowie zdanie: »każda rzecz ma swoje granice«.

188. **Groch** 11. Do licznych tekstów dawniejszych tego zwrotu przybywa z *C.* w. 260.: »Nie pomogło głuchemu, na ścianę-m groch miotał«. Plautus nie ma nic odpowiedniego.

189. **Grosz** 50. odm. »Kto grosza nie szanuje, ten szeląga niewart« w *Hołocie* Kraszewskiego. — Do 69. odm.: »nie wtykaj nosa, kieś ta nie dał grosa« *D.* 366. p. w. kie.

190. **Gród.** A. podaje to przysł. z Czelakowskiego. Tymczasem rozchodzi się tu o przysł. niepolskie, jak wynika z »Zaporozcza« H. Rzewuskiego, gdzie zdanie to podano wyraźnie jako »stare przysłowie ruskie«. Bezwątpienia Rzewuski jest źródłem Czelakowskiego.

191. **Grudzień.** Dod. *ZM.* 63. dwuwiersz:

Grudzień ogrążnym zimnem roku dokończywa,
A tu kto chce zdrowym być, niech ciepła używa.

oraz ze str. 83. czterowiersz:

Grudnia głowę zakrywaj,
A z jej żyły krwi upuszczaj;
Jedz z chrzanem nogi wieprzowe!
Mycie częste nie jest zdrowe.

192. **Gruszka** 14. P. Chlebowski w artykule nadesłanym w *Gazecie polskiej* (Warsz.) nr. 30. z 31. grudnia 1826 r. na str. 125. w uwadze pisze: »Na tak niespodziane zakończenie przypomina się mimowolnie przysłowie: Właził na gruszkę, rwał pietruszkę, a czy słodka cebula?« W sprostowaniu (nr. 1. z r. 1827. str. 4) pisze: »Przysłowie w notce, dopisane ręką jednego z czytających przed podaniem do druku, pomimowolnie przez zapomnienie umieszczone zostało«.

193. **Grzeczność** 7. Dod. podobne przysł. z »Murdeliona« Z. Kaczkowskiego (*Dz.* II. str. 122.): »Za grzeczność nikogo nie biją«.

194. **Grzeszyć** 12. (prw. 3.) odm.: »Czem grzeszymy, tem cierpimy« w *Sfinksie* Kraszewskiego.

195. **Grzyb** 16. odm.: »wte (= wtedy) na grzyby chodzą, kiedy sie rodzom« *D.* 432. p. w. wte.

196. **Gust.** Krytyk bezimienny tomiku wierszy J. Mejniera, wyd. w Warsz. 1827 r. p. n. »Bronisława«, powiada na str. 230.

rocznika 1827. *Gazety polskiej* (warszawskiej): »skończyć nam trzeba na przysłowiu: różne są gusta na świecie«. Dodam nawiasem, że *Gust.* 1. jest dosłownym przekładem franc.: *Chacun a son goût.*

197. *Guz* 4. Poetycznie wyraża tę myśl *Prot.* w. 122.: »Ledwo ten ujdzie guzów, który na nie goni«.

198. *Hak.* Do ustępów z pisarzy XVI. w. dodaj *C.* w. 255—6:

I przywiedli go byli raz ci burkownicy
Na taki hak, że o włos gardła i czi nie zbył.

Wiersze te należą do ustępu, który jest niezależnym od wzoru łacińskiego. — Dod. »iść na kogo hakiem« *B.S.* III. 374. (Pójdziem na te opile męże nasze hakiem) i »jeździć na haki« tamże 629.

199. *Harap* 1. W *HZ.* Proklus, jeden ze strażników przy grobie Chrystusowym, odpowiada na wezwanie innych, by zajrzał do grobu (w. 376.):

»Wczas, panowie, po harabie,
A Kristusa już nie w grobie«.

200. *Idzi.* 6. *Głuź.* 571. popraw: »przydzi«!

Dr. Franciszek Krček.

O ludzie Poddukłańskim w ogólności, a Iwoniczanach w szczególności.

Część wtóra.*)

Zabawy, pieśni i gadki.

7. *Gadki.* Gadki uważa lud tutejszy za wielki i cenny skarb swój, bo w nich mieści się dla niego i nauka i estetyka, reguły obyczajności, historia i humorystyka. Dzieli on też je na gadki *śmieszne, ładne* i *piękne* czyli *dobre.*

Śmieszni są gadki zawierające zdarzenia awanturnicze, humorystyczne i komiczne. Osobliwie parobcy umieją tego rodzaju gadek bardzo wiele. Gdy spostrzegą u kogo jaką niedorzeczność, wówczas dla okazania zadowolenia z komiczności

*) Zob. »Lud« VI, 340.